

Luc Van de Sijpe

VERGETEN BETON? DE BUNKERGORDEL BRUGGENHOOFD GENT

◀ Bunker Mu25
(foto O. Pauwels)

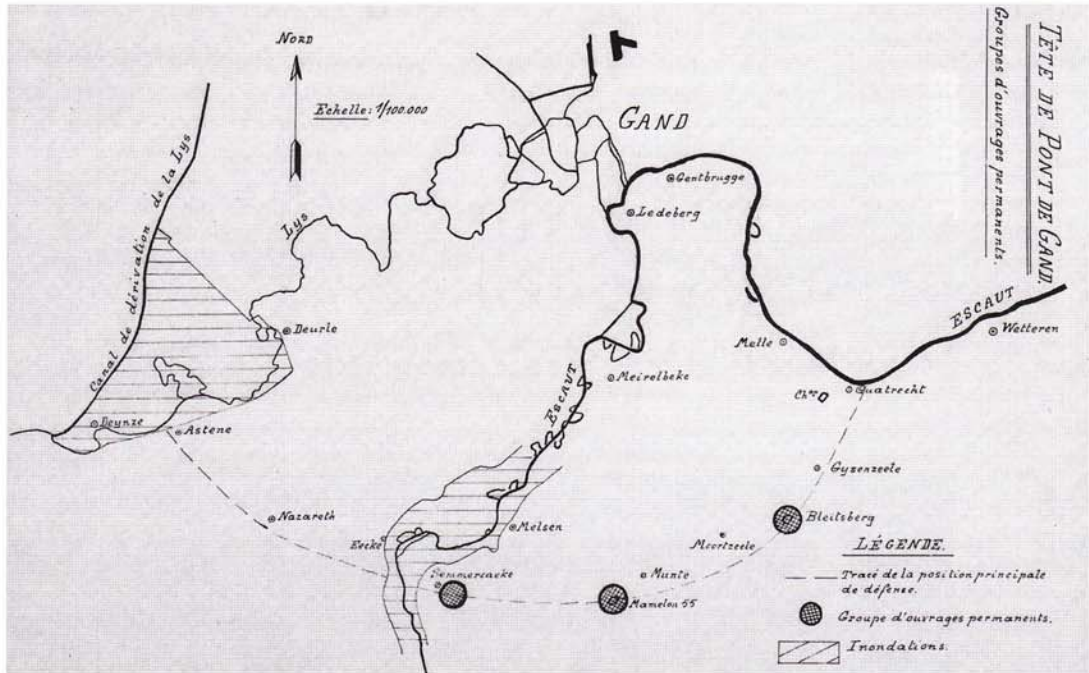
In de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog hing er een voortdurende oorlogsdreiging over Europa. In België werd deze voelbaar vanaf de jaren dertig. Geleidelijk aan veranderde ons land, net zoals enkele buurlanden, in een militaire stelling. Er werden nieuwe forten opgericht en oudere gemoderniseerd. Tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog werden alleen al in België ongeveer 2000 bunkers gebouwd: 228 hiervan maakten vanaf 1935 deel uit van het landschap tussen Astene en Kwatrecht. Dit was de bunkerlinie Bruggenhoofd Gent, beter gekend onder de Franse benaming Tête de Pont de Gand. Vandaag bestaat de linie nog voor ongeveer 80%, meestal als vergeten betonnen blokken in velden en bossen (1).

DE BELGISCHE FORTIFICATIE- POLITIEK EN DE BOUW VAN HET BRUGGENHOOFD GENT

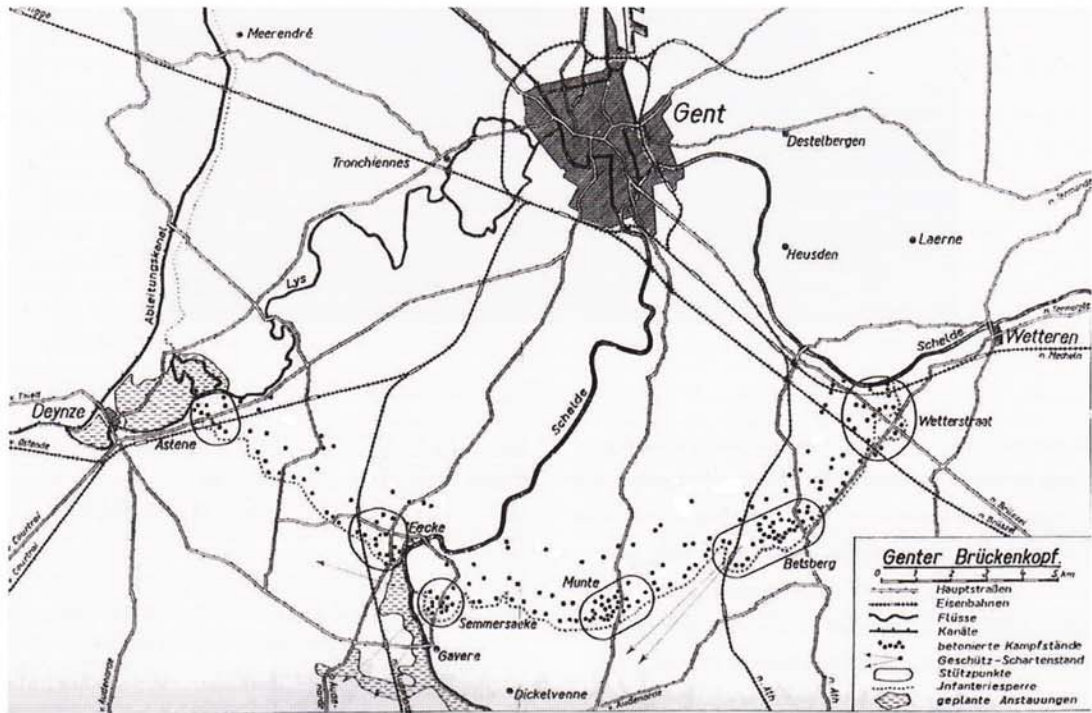
Door een nieuwe dreiging van Duitsland werd in België tussen 1926 en 1927, op initiatief van een aantal militaire commissies, besloten de forten rond Luik, Namen en Antwerpen te moderniseren. De aanpassingen van deze bestaande forten waren in hoofdzaak bedoeld om er de leefomstandigheden te verbeteren. De forten waren totaal niet voorzien van een bescherming tegen gasaanvallen, de artillerie en communicatiesystemen dienden verbeterd en gemoderniseerd te worden en er waren plannen om de onderlinge verbindingen tussen de forten zoveel mogelijk af te sluiten.

Dit alles gebeurde tegen de achtergrond van een economische crisis die zich ook in België duidelijk liet voelen. Er was veel werkloosheid en dus nood

Bruggenhoofd Gent.
Het ontwerp als
fortengordel
(Moskou-archieven)

Kaart met overzicht
van de bunkerlinie
Bruggenhoofd Gent
(verz. Bunkergordel)

aan grote bouwprojecten. In deze periode werd ook begonnen met het graven van het Albertkanaal tussen Luik en Antwerpen, een andere stap in de fortificatiepolitiek.

In 1928 werd voor het eerst de idee geopperd voor de bouw van Bruggenhoofd Gent als een nieuwe *Reduit National* (2). Bij deze eerste plannen was er

nog geen sprake van een bunkerlinie, maar wel van een reeks van grote forten en een aantal overstroomingsgebieden.

In 1929 startte de modernisering van de Luikse forten en van nog twee forten op de linkeroever van de Maas. In december 1929 besloot de Franse regering tot de bouw van de Maginotlinie. In 1930 volgde

de modernisering van de Naamse forten. Ook werd er aanbevolen nog vier nieuwe forten te bouwen zo een vijf à acht kilometer meer oostwaarts: de forten van Neufchâteau, Battice, Tancremont (Pepinster) en Sougné-Remouchamps, al zou dit laatste fort uiteindelijk nooit gebouwd worden. Op 1 april 1932 startte de bouw van het gigantische fort van Eben-Emael en werd er ook 20 miljoen Belgische frank uitgetrokken voor onteigeningen en de bouw van bunkers voor het Brugghoofd Gent, in plaats van de oorspronkelijk geplande forten (3). In 1933 werd een bijkomende bunker gordel gebouwd rond de stad Luik. Deze bunkers moesten de bestaande grote forten onderling met elkaar verbinden.

Op 17 februari 1934 overleed koning Albert I, die aan de oorsprong lag van het toenmalige Frans-Belgische bondgenootschap, ter wederzijdse militaire ondersteuning. Dit omvatte ook de mogelijkheid om troepen in elkaars grensgebieden toe te laten. Door zijn onverwachte overlijden kwam, vroeger dan verwacht, Leopold III aan de macht.

Op 7 maart 1934 gaf Hitler de opdracht om het Rijnland, de veiligheidszone tussen Duitsland en zijn directe buurlanden, militair te bezetten met een indrukwekkende *Wehrmacht* van 300.000 soldaten. Indien Frankrijk wilde overgaan tot een herbezetting van het Rijnland, zou het verplicht zijn geweest om eveneens te mobiliseren. Dit achtte Frankrijk, amper zes weken voor de verkiezingen, onmogelijk waarop men besloot met de bestaande middelen de eigen grenzen te versterken en de reactie van Engeland af te wachten. Engeland lieten Duitsland evenwel oogluikend begaan.

Deels omwille van deze gebeurtenissen maakte het Belgische parlement in april 1934 een grote som geld vrij voor het uitbouwen en organiseren van het militaire verdedigingssysteem. Er werden kredieten voorzien voor het installeren van de Ardense Jagers en de Grenswielrijders nabij de Frans-Duitse grenzen, het algemeen versterken van de grenzen en de oprichting van het 14e Linierregiment. Ook werden nog eens zes reserve infanteriedivisies en bijkomende artillerie-eenheden opgericht.

In 1934 voorzag het Frans-Belgische plan in het bouwen van een dekking- en weerstandsstelling die zou lopen van Antwerpen tot aan de Franse grens (4). Ten zuiden van Gent startte de bouw van Brugghoofd Gent. De oorspronkelijke plannen voor de bouw van de forten waren intern op te veel tegenstand gestoten omwille van de te grote waardevermindering van de gronden in de directe omgeving van de forten. Dit zou merklijk hoger

liggen dan bij beperktere onteigeningen. Daarom viel de keuze op de bouw van kleinere bunkers: een bunker gordel. De bedoeling van Brugghoofd Gent was, naast de functie van *Reduit National*, de verdediging van Gent en – veel belangrijker – de bescherming van Antwerpen. De bouw ging van start in oktober 1934 en werd uitbesteed aan zes verschillende bouwfirmas.

In een tweede fase vond men dat de verdedigingsslinie op sommige plaatsen te zwak was. Er werden nog een aantal nieuwe bijkomende projecten toegevoegd, vooral op de achterlinie van het brugghoofd. Ook werd in Moortsele de zware bunker A30 gebouwd langs de spoorlijn van Gent naar Geraardsbergen. De bunker gordel ter verdediging van Gent lag uiteindelijk verspreid over de grondgebieden van twintig gemeenten, alle gelegen tussen Kwatrecht (Wetteren) en Astene (Deinze). De gordel verbond de Schelde te Kwatrecht met de Schelde te Semmerzake, om zo verder te lopen van de Schelde in Eke tot aan de Leie in Astene. De volledige bouw was afgewerkt eind 1935.

In zijn toespraak op 16 maart 1935 liet Hitler weten dat Duitsland opnieuw overging tot het invoeren van een verplichte dienstplicht van één jaar. Hierdoor bracht Duitsland een leger van 500.000 soldaten bij elkaar. Dit betekende een herbewapening, wat een regelrechte aanfluiting was van de maatregelen die Duitsland opgelegd kreeg na de nederlaag in de Eerste Wereldoorlog.

Op 25 maart 1936 werd een Belgisch-Franse commissie opgericht die de militaire situatie moest bekijken in geval van een mogelijke Duitse invasie. Deze kwam tot enkele belangrijke conclusies. De meest waarschijnlijke aanval zou komen doorheen Nederlands Limburg. Daarom drong de afwerking van het Albertkanaal zich op. Er was ook nog steeds geen volledige dekkingstelling tussen Aarlen en de Antwerpse forten. Wel bestond er al het afgewerkte gedeelte van het Albertkanaal (met langs de oevers vele bunkers) en de Maas (met versterkte fortengordels rond Luik en Namen). In Vlaanderen vormden het kanaal Gent-Terneuzen, de bunker gordel Brugghoofd Gent en de Bovenschelde een bolwerk.

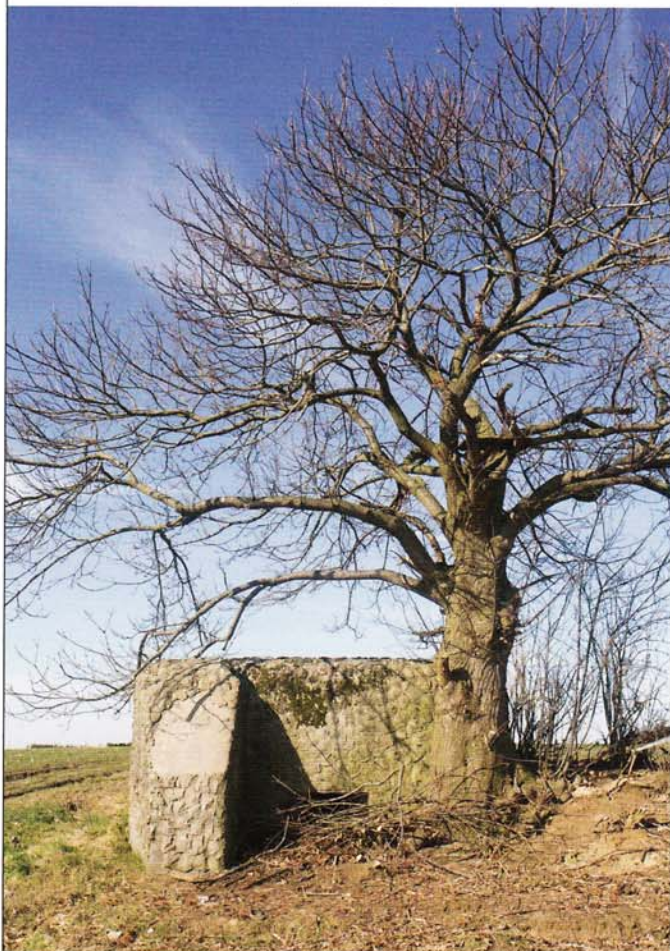
Op 14 oktober 1936 zegde België de Frans-Belgische overeenkomst op, wat het begin betekende van een nieuwe Belgische onafhankelijkheidspolitiek. Op 30 januari 1937 verklaarde Hitler de Belgische onafhankelijkheid te zullen respecteren en op

► Cointet-elementen
ook bekend als
Belgische poort
(foto Replica)

24 april 1937 aanvaardden de Britten en de Fransen schoorvoetend dit nieuwe Belgische standpunt. Ze beloofden wel hulp in geval van militaire agressie. De neutraliteit van België had ook tot gevolg dat geen enkele Franse soldaat de Belgische grens mocht overschrijden tenzij de Duitse troepen België daadwerkelijk zouden binnenvallen. In 1937

▼ Bunker Mu4
(foto O. Pauwels)

startte de bouw van een bunkerlinie met bijhorende antitank hindernissen gericht op Frankrijk om zo de Belgische 'neutraliteit' geloofwaardiger te maken. Deze linie tussen Waver en Ninove werd in de loop van de winter 1938-1939 afgewerkt, maar nooit gebruikt.

Op 27 april 1939 maakte de Belgische militaire staf voorstellen bekend in verband met de organisatie van de verdedigingslinie tussen Antwerpen en Namen: een bunkerlinie naar het model van Bruggenhoofd Gent, die een continue antitankhindernis tussen Lier en Waver onder vuur moest kunnen nemen (5). Het leger kon naar deze verdediging terugvallen in geval van tegenspoed aan het Albertkanaal en de Maasstelling. De antitankhindernis bestond, afhankelijk van het terrein, uit antitankmuren en grachten, overstromingsgebieden, rivieren of andere bredere waterlopen en aaneengesloten *Cointet-elementen* (6). Deze linie was pas einde 1939 volledig voltooid. In deze periode werden nog eens dertien kazematten gebouwd in de zeedijk aan de Belgische kust, met tankkoepels voor kanonnen en mitrailleurs.

Het ontstaan van bunkers

Toen België in 1830 ontstond was één van zijn bestaansvoorwaarden dat het een neutraal land moest zijn. Dit hield in dat België geen vreemde legers op het grondgebied mocht dulden en ook geen partij mocht kiezen in het op dat ogenblik nogal onrustige Europa, waar een sterke politieke strijd werd uitgevochten tussen de grootmachten Engeland, Frankrijk, Pruisen, Oostenrijk, Hongarije en Rusland.

Dit had als gevolg dat België zelf in staat moest zijn om het eigen grondgebied te verdedigen, tot eventuele hulp van andere Europese landen zou komen opdagen. Deze *Reduit National* moest een goed verdedigbaar stuk van het land zijn, waar indien nodig het leger en de leiding van het land zich voldoende konden verdedigen totdat buitenlandse legers ter hulp kwamen. In eerste instantie werd daarom de voorkeur gegeven aan Antwerpen. Dit werd vanaf 1859 omgebouwd tot een militaire vesting met acht grote bakstenen forten: de oudste van de binnenste fortengordel van Antwerpen.

In de jaren die volgden kende de artillerie grote evoluties en vernieuwingen. Men slaagde er steeds beter in projectielen verder te vuren en ook werden de ladingen die afgevuurd werden steeds zwaarder. Hierdoor kwamen de eerste acht forten te dicht bij

de eigenlijke stad te liggen, waarvoor ze als verdediging waren opgetrokken. Ook bleken bakstenen forten niet meer bestand tegen inslagen van de zwaarste kalibers. Dit leidde in 1912 tot de bouw van de tweede fortengordel rondom Antwerpen, ditmaal gemaakt in beton. Men ging in de opbouw meestal afwisselend werken met forten en met kleinere schansen.

In de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog kreeg de lijn, gevormd vanaf de Schelde te Antwerpen tot aan Brugghoofd Gent en verder beneden Gent opnieuw de Schelde, de functie van *Reduit National*.

De forten en schansen vindt men in zekere zin nog terug in het Brugghoofd Gent onder de vorm van de twee weerstandsnesten (vergelijkbaar met de vroegere forten) en de drie steunpunten (vergelijkbaar met de vroegere schansen). De weerstandsnesten waren: Betsberg-Oosterzele (22 bunkers) en Muntekouter (25 bunkers). De steunpunten waren: Semmerzake (13 bunkers), Eke (10 bunkers) en Astene (8 bunkers). Het enige verschil is dat de 'forten' en 'schansen' niet meer bestonden uit één aaneengesloten structuur maar uit een aantal kort bij elkaar opgestelde lichtere en zwaardere bunkers die alle een bepaald gedeelte van het terrein bestreken.

Ook de verdere structuur is vooral terug te voeren tot militaire technieken die teruggaan tot de Eerste Wereldoorlog. Toen werd van in het begin gebruik gemaakt van 'schuilplaatsen': meestal structuren gemaakt van een stapeling van houten balken en bomen waarboven men aarde stapelde. Dit volstond om de soldaten te beschermen tegen rondvliegende scherven van mortierbommen, maar het beschermde totaal niet tegen een directe inslag van een projectiel. Tijdens Wereldoorlog I ging men in eerste instantie werken met een enkelvoudig loopgravenstelsel. Men stond tegenover elkaar opgesteld in een eenvoudige loopgraaf. Het was de bedoeling de verdedigingslijn van de tegenstander aan de overkant te breken.

Een andere methode om dit te verwezenlijken waren zware artilleriebeschietingen op de stellingen van de tegenpartij. Daarom werden er aan beide zijden van het front zoveel mogelijk scherfvrije schuilplaatsen gebouwd. Toen eind 1914 duidelijk werd dat het westelijke front was vastgelopen en overging in een stellingenoorlog, werd het toenmalige loopgravenstelsel uitgebreid naar een drie-

loopgravenstelsel. In de voorste loopgraaf ging men enkel nog kleine schuilplaatsen bouwen voor de wachtposten. In de tweede en derde loopgraaf bouwde men dan ondergrondse schuilplaatsen (meestal minstens 3 tot 4 meter onder de grond). De gangen er naartoe waren gemaakt zoals in de koolmijnen. De achterste loopgraven waren woonloopgraven.

Het is in deze driedubbele loopgravenstructuren dat ook de eerste bunkers in beton, en zelfs gewapend beton, hun intrede maakten. Doordat de tweede en derde loopgraaf al verder van het front lagen konden dergelijke betonnen bunkers worden opgetrokken zonder al teveel hinder van de vijand.

Brugghoofd Gent

Binnen Brugghoofd Gent werden de weerstandsnesten en steunpunten onderling met elkaar verbonden door *courtines* (verbindingslijnen). Men onderscheidt de voorlijn die de voorliniebunkers, de vooruitgeschoven bunkers en nog enkele S-bunkers bevat. De A-bunkers (46 stuks) waren de eigenlijke voorliniebunkers. AV-bunkers (16 stuks) waren de bunkers die nog iets meer naar voor geschoven waren in de lijn omdat soms het zicht van de A-bunkers nog iets te beperkt bleek (7). De S-bunkers (3 stuks) waren opgericht op de directe toegangswegen richting Gent. Dit waren er twee langs de spoorlijn Oostende-Brussel en één op de steenweg Aalst-Gent. De voorlinie lag voor de top van de eerste helling met direct zicht op de aankomende vijand.

De steunlinie was de tweede verdedigingslijn. Ze bevatte enerzijds de commandobunkers (C-bunkers, 16 stuks) en anderzijds een aantal steunlinie-

▼
Mitrailleurbunker B9
met enkelvoudige
kamer
(foto O. Pauwels)

►
Zware Maxim
mitrailleur
(foto Muntenaar)

bunkers (D-bunkers, 23 stuks). Deze tweede lijn lag iets voorbij de top waar de voorlinie zich bevond. Daardoor kwam deze lijn pas in het zicht van de vijand nadat de eerste lijn doorbroken werd. Daarna kwam er – nog meer achteruitgeschoven – een achterlinie (B-bunkers, 46 bunkers). Dit was een laatste weerstandslijn.

De gehele bunkerlinie bestond uit 228 betonnen bunkers die meestal een portaal hadden, afgesloten door een stalen hek met hangslot en één tot drie ruimten, afgesloten door een gepantserde deur. Vier bunkers hadden ook nog een verdieping. Van

de 228 waren er 35 uitgerust met een stalen waarnemingskoepel. Globaal geteld waren er 78 bunkers opgenomen in de weerstandsnesten en steunpunten en nog eens 150 in de *courtines*.

Verschillende bunkertypes

Wanneer we de types van bunkers iets meer in detail bekijken, stellen we vast dat er een aantal types zijn die vrij courant terugkomen. Zo omvatte de ganse lijn 75 éénkamer mitrailleurbunkers. Deze waren standaard uitgerust voor de opstelling van een zware Maximmitrailleur. Daarnaast waren heel wat bunkers ook voorzien om een *Hotchkiss*- of *Coltmitrailleur* te kunnen opstellen. Een kleiner aantal bunkers werd uitgerust om de modernere Browning FM30 mitrailleur op te stellen.

Bij een tweede frequent voorkomend type bunker zijn de schietgaten beide in dezelfde richting gebouwd, voor de opstelling van twee mitrailleurs. De opstelbare mitrailleurs waren dezelfde als bij de eenkamerbunkers. Van dit bunkertype waren er in de lijn 90 aanwezig. Daarnaast zijn er nog een aantal varianten. Zo zijn er een aantal speciale bunkers met ook twee schietgaten voor mitrailleurs, maar waarbij de schietgaten niet in dezelfde

►
Mitrailleurbunker
Av4 met twee
kamers
(foto O. Pauwels)

◀ Speciale bunker met twee verdiepingen (foto Bunkerghordel)

◀ Kanon- en mitrailleurbunker A33 (foto O. Pauwels)

Zware kanonbunker
A30
(foto Denkschrift)

Zsld 49 b

Zweigeschossiger Geschütz- und f. M. G.-Schartenstand im Genter Brüdertopf

▲ Bunker Mu9 tegen
'directe doorbraak'
(foto Bunkergordel)

richting wezen. Van dit bunkertype waren er 14 in de linie aanwezig.

Een apart type waren de commandobunkers. Deze hadden twee kamers waarvan er maar één was voorzien van een schietgat voor het opstellen van een mitrailleur. Van dit type waren er 19 bunkers in de linie aanwezig. Er waren ook commandobunkers op de steunlinie met twee schietgaten. Een speciaal commandobunkertje vindt men nog terug op Betsberg: een eenkamerbunkertje zonder schietgat. Langs de Schelde te Melle tenslotte was er nog een uniek tweeverdiepsmitrailleurbunkertje. Het had twee schietgaten, elk op een verschillend niveau.

Naast de opstelling van mitrailleurs waren op de linie nog eens 18 bunkers voorzien voor de opstelling van een mobiel 47mm veldkanon. Deze bunkers hadden naast de kamer voor het veldkanon nog een tweede kamer voor het opstellen van een mitrailleur.

Voor het zwaarste 75mm veldgeschut was de linie uitgerust met 3 bunkers. Twee van deze bunkers stonden te Semmerzake, gericht op de Schelde. De derde is de zware bunker A30 die te Moortsele op de spoorlijn gericht is.

Speciaal zijn de 7 bunkers tegen 'directe doorbraak'. Dit waren zware bunkers die naast de opstelling van een mitrailleur de beschikking hadden over een vast opgesteld 47mm kanon. Ze beschikten ook over een schijnwerper om het schootsveld te kunnen bijlichten (8).

Camouflage van de bunkers

Alle bunkers waren gecamoufleerd. Men plaatste rond de betonnen kernstructuur een volledige baksteenwand zodat het geheel het uitzicht kreeg van een gemetst huisje of een stalletje. Kenmerkend voor dit type van camouflage is de soms enorme zin voor detail. De schietgaten ging men bijvoorbeeld verbergen achter nepramen of deuren. Om de klassieke vorm van de bunker te verbergen werden vaak nog meerdere nepramen op de zij- en achterkanten van de bunkers voorzien. Soms werden ze rechtstreeks op gecementeerd beton geverfd, soms werden er volledig houten nepramen met bijhorende luiken voorzien. In een aantal gevallen ging men zo ver dat er gordijntjes werden geschilderd op de raampjes.

▼ Zware bunker S8 te
Kwatrecht, gecamou-
fleerd als rijhuis
(foto Replica)

◀ Bunker Av8, gecamoufleerd met baksteen. Een kapelletje is ingemetseld in het oreillon (foto O. Pauwels)

▼ Restanten van camouflage: omlijsting een vals raam of deur (foto O. Pauwels)

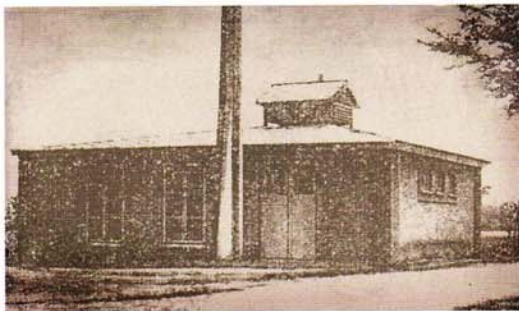
Indien het metselwerk rond de bunker met de jaren is verdwenen ziet men op de ruwe betonwand vaak glad gecementeerde vlakken, waar de achterkant van een nepraam was aangebracht. Ook vindt men hier en daar kleine details, zoals de bunker AV8, waar in het *oreillon* (9) een in detail uitgewerkt kapelletje te vinden is. Dit laatste is een unicum op de linie. De huisjes werden in de meeste gevallen voorzien van een vals dak met puntgevels en dakbedekking in Boomse pannen, leien of golfplaten. Naast camouflage als huizen of stallen zijn er ook bunkers die het uitzicht hadden van een spoorweg- of transformatorgebouw.

Bij een andere camouflagetechniek werden enkel de hoeken afgewerkt met baksteen. Daarna bedekte men de volledige structuur met een beschilderde cementlaag, waarin soms zelf imitatievoegen werden aangebracht. Daarna werd de structuur nog voorzien van meestal valse ramen, deuren en luiken. De bunkers die op deze manier werden gebouwd geleken vaak op gebouwtjes in de directe omgeving, zodat ze totaal niet opvielen tussen de rest van de bebouwing.

Sommige bunkertjes geven valselijk de indruk ooit volledig ommuurd te zijn geweest met baksteen. Bij deze bunkertjes werd de rest van de bunker weggestopt achter houten planken, vaak ruwe

▲ Bunker A6
(foto Bunkergordel)

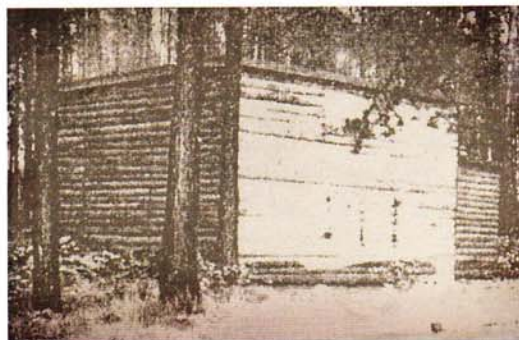

▶ Bunker A6 met volledige camouflage
(foto Bunkergordel)

▶ Bunker B6
(foto Bunkergordel)

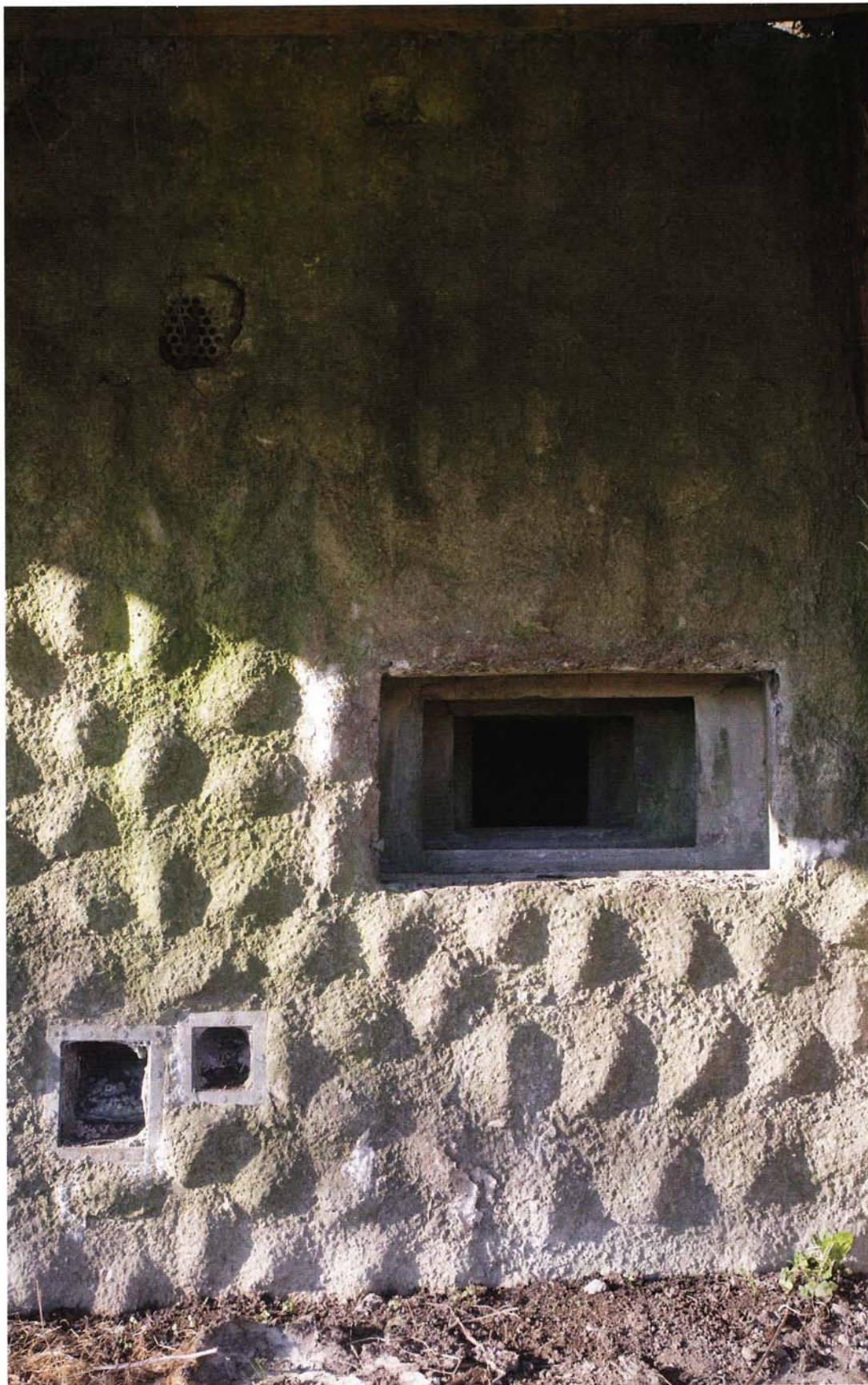
▶ Bunker B6 met volledige camouflage
(foto Bunkergordel)

▲ Bunker D2 gecamoufleerd als huis
(foto O. Pauwels)

▼ Bunker C17
(foto O. Pauwels)

◀ Bunker C18 met als
camouflagetechniek
Tyrolien Mamelonné
(foto O. Pauwels)

▲ Bunker Mu5 met Tyrolien Mamelonné camouflage (foto O. Pauwels)

schorsplanken, de zogenaamde 'schaapstalbunkertjes'. Opvallend is ook hun typische dakvorm. Men vindt ze vaak terug in weilanden of aan bosranden.

Een ander type zijn bunkers die men volledig camoufleerde als houten stal, soms met onderaan enkele rijen baksteen als 'fundering', soms in hout tot tegen het maaiveld. Men herkent vandaag nog vrij gemakkelijk de betonnen bunkers die ooit met planken bedekt waren. De buitenwand is immers vaak nog voorzien van ijzeren haken waar ooit de planken aan bevestigd waren.

Daarnaast waren er ook bunkers die mengvormen zijn van voorgaande types en dus moeilijk indeelbaar zijn in een bepaalde klasse.

Een zeer courant voorkomende camouflage – vooral in landelijk gebied – waren de bunkers met een

ruw stenen uiterlijk, beter gekend onder de naam *Tyrolien Mamelonné*. Men ging op de betonnen structuur een cementpatroon aanbrengen waarbij de bunker het uitzicht krijgt van grote oneffen ruwe stenen. Hierop bracht men dan de kleuren van de omgeving aan. Er bestonden voor de gebruikte camouflagekleuren een aantal varianten. Als de bunkers in de buurt van landbouwvelden stonden, zoals op Muntekouter, werd als grondverf meestal geelbruin/okerbruin gebruikt. Hierop werden dan eventueel groene of lichtgroene vlekken aangebracht. Deze originele grondkleur is in veel gevallen nog terug te vinden aan de binnenkant van de schietgaten. In weilanden verfde men de bunkers soms volledig lichtgroen. Eventueel werden nog geelbruine vlekken toegevoegd. In bosrijkere omgeving ging men de kleuren nog specificeren naar de aard van de bebossing. Zo zijn er bunkers waar de grondkleur lichtgroen was en waarop men dan kleurvlekken aanbracht in oker-rood, okergeel en groen. Dit zijn kleuren die men vooral kan terugvinden langs spoorwegtaluds in de buurt van Melle. In de regio van Betsberg was de grondkleur in het algemeen lichtgroen en de vlekken weer matgroen en bruin. In Semmerzake was de grondkleur okergeel en de kleurvlekken groen en lichtgroen.

Naast deze meest voorkomende camouflagevormen waren er ook uitzonderingen. Te Kwatrecht werd een bunker ingebouwd in de hoek van een spoorwegbrug. In Gijzenzele werd een bunker verborgen in de heuvel van een, enkele jaren voordien afgebroken, molen.

▼ Bunker D22 in de hoek van een spoorwegviaduct (foto O. Pauwels)

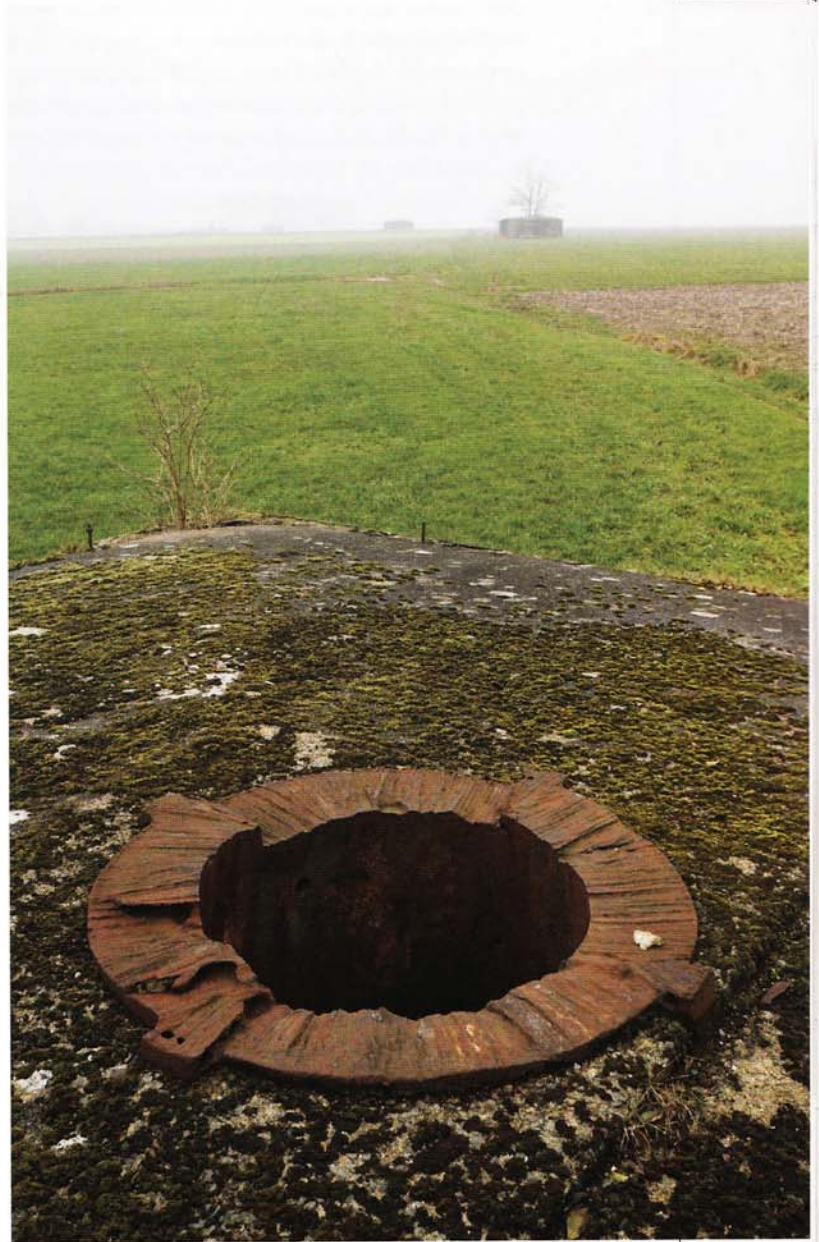
▼ Bunker AV10 was ooit verborgen in een molenheuvel (foto Bunkergordel)

◀ Duitse soldaten zoeken dekking tijdens de strijd om Bruggenhoofd Gent (verz. Jacques De Vos)

▶ Zicht op de bunkerlinie. Op de voorgrond de afgebrande koepel van bunker Mu9 (foto O. Pauwels)

Bruggenhoofd Gent tijdens de achttiendaagse veldtocht

Het hele relaas van de strijd die plaatsvond rondom Bruggenhoofd Gent, zou ons te ver leiden (10). Wat wel dient vermeld te worden is dat aan het Bruggenhoofd drie dagen weerstand is geboden tegen het oprukkende Duitse leger. Het was ook de enige maal gedurende de 18-daagse veldtocht doorheen België, dat de Duitse legerpropaganda aan het thuisfront meedeelde dat de doortocht diende gestaakt te worden wegens hevige en goed georganiseerde weerstand. De strijd aan het bruggenhoofd bleef uiteindelijk beperkt tot de regio van de Schelde (Wetteren) tot de rand van Oosterzele (Betsberg). Voor de rest van de *Tête de Pont de Gand*, is er hoogstens sprake van schermutselingen en oppervlakkige contacten tussen zenuwachtige Belgische wachtposten en Duitse verkenningseenheden. De bunkerlinie tussen de Schelde (te Eke) en de Leie (te Astene) werd slechts enkele uren bezet door het Belgische leger om zo de terugtocht tot achter de Leie en het afleidingskanaal mogelijk te maken. Er werd dan ook niet gevochten. Tijdens het terugplooiën naar het Bruggenhoofd Gent tot en met de val van de stad Gent zelf, telde het Belgische leger 161 gesneuvelde soldaten (11). Aan Duitse zijde liep de dodentol op tot 231.

Het lot van het Bruggenhoofd na de strijd

Na drie dagen strijd werd op vele plaatsen reeds materiaal gestolen uit de vaak openstaande bunkers. In 1941 beseften de Duitsers dat ze in een lange strijd verwickeld geraakt waren en kregen zij ook te maken met een gebrek aan staal. Daarom werd opdracht gegeven al het ijzer en staal uit de bunkers te verwijderen. Dit omvatte in eerste instantie het verwijderen van de 35 zware metalen koepels. Deze waren op de breedste plaats tot 20 cm dik. Een volledige koepel woog ongeveer 6 ton.

Een tweede onderdeel dat bij alle bunkers werd verwijderd waren de metalen voordeurtjes. Vaak werden zelfs de deurlijsten gedeeltelijk mee weggebrand, evenals de steunen voor rekken aan de muren, haken, de extra poot voor de opstelling van de *Hotchkiss*- of *Coltmitrailleur*, de draadstang in het schietgat... In vele gevallen ging men zo ver dat zelfs de sporten om de koepel te kunnen betreden vakkundig mee werden afgebrand.

Op 26 maart 1944 kwam van het Duitse opperbevel de opdracht om in het binnenland gevaarlijke bunkers op te ruimen zodat deze niet opnieuw gebruikt zouden kunnen worden bij een poging tot bevrijding van de Lage Landen. Omdat het slopen van deze bunkers een onbegonnen zaak was, beperkte men zich tot het stevig dichtmetselen van de schietgaten, het gat naar de koepel en de toegangsdeuren. Het dichtmetselen is dus niet het werk van boeren die ongewenste bezoekers willen vermijden, zoals velen tot op vandaag nog steeds denken.

Na de oorlog

Eenmaal de oorlog voorbij zat het Belgisch leger opgescheept met een groot aantal zwaar beschadigde bunkertjes, die geen enkel militair nut meer hadden. De percelen, waarop de bunkers werden gebouwd, waren door de Belgische Defensie onteigend. Het leger heeft in de jaren na de oorlog aan

iedere eigenaar de kans gegeven, de bunker(s) op zijn of haar grondgebied opnieuw over te nemen met een officiële akte van verkoop. De bedragen varieerden tussen 1 symbolische Belgische frank en 7.000 Belgische frank (in de jaren '50). Tot het ogenblik dat een bunker opnieuw was aangekocht bleef hij eigendom van de Belgische staat; men werd zelfs verplicht een zone van twee meter vrij te laten als toegang tot de desbetreffende bunker voor een jaarlijkse inspectie door het leger.

In veel velden staan er tot op vandaag bunkers die eigendom zijn van de Belgische staat. Een goed voorbeeld daarvan is de Muntekouter (Merelbeke), waar nog steeds de helft van de bunkers staatseigendom zijn. Officieel staan ze wellicht nog altijd te koop. Indien de bunkers niet verkocht geraakten werd toch vaak getracht ze open te maken, meestal uit interesse voor het onderwerp of uit nieuwsgierigheid naar hun nog aanwezige inhoud.

De bunkerlinie vandaag

Een aantal bunkers zijn nog terug te vinden in velden en bossen, vergeten in de loop der tijd. Vele bunkers die vroeger in open velden stonden bevinden zich nu – ingevolge verkavelingen – te midden van recentere woonwijken. Als dit al geen reden was om ze af te breken zijn ze hergebruikt als bijvoorbeeld bergplaats of tuinhuisje en vaak nog erg moeilijk te herkennen als bunker.

► Bunker D6 in de tuin van een woning
(foto Bunkergordel)

Zeer uitzonderlijk heeft men de bunker ingewerkt in een bestaande structuur. Zo verdween de bunker As8 integraal als kelder in een bestaande woning. De bunker A44 te Kwatrecht werd gedeeltelijk als fundering gebruikt voor een later gebouwde wo-

ning. Bunker Se6 zit gedeeltelijk ingebouwd in de hoek van een industriële loods. Bunkertje B15 te Eke zit ingewerkt in de hoek van een koeienstal. Soms heeft men geprobeerd het bunkertje volledig aan het oog te onttrekken door dit opnieuw weg te

◀ Bunker A44 met een woning aangebouwd (foto Bunker gordel)

◀ Bunker As5 hergebruikt als stal (foto O. Pauwels)

stoppen achter een gevel, meestal aansluitend bij een nieuwere structuur. Minder duur en even effectief is de bunker volledig te laten overgroeien met klimop. Op enkele plaatsen heeft men geprobeerd bunkertjes te verbergen onder opgehoogde grond. Dit maakt het som niet gemakkelijk om de bunkers nu nog terug te vinden.

Het opruimen van bunkers

Een veel toegepaste techniek in de jaren '70 en '80, om de bunkertjes te verwijderen, was het ondergraven. Er werd naast de bunker een enorme kuil gegraven tot de betonnen bunker omviel, waarna de put opnieuw werd gevuld. Niet alle ondergravingen zijn even goed verlopen.

▼
Ondergraving
van bunker D3
(foto L. Meysman)

◀
De afbraak
van bunker AVI
(foto Bunkergordel)

Een andere manier om een bunker te verwijderen is de volledige afbraak: geen eenvoudige taak als men weet dat bij de afbraak van Se9, een tweetal bouwfirmas failliet gingen omwille van het niet afgebroken krijgen van de bunker. Van deze bunker is trouwens tot de dag van vandaag de achtermuur blijven staan wegens een te groot risico op schade voor het aangrenzende gebouw.

Het dynamiteren van bunkers was enkel mogelijk wanneer de bunker voldoende vrij opgesteld stond en er geen risico bestond voor directe schade in de omtrek. Om een bunker op te blazen werden gaten geboord doorheen de muren en de hoeken die werden gevuld met explosieven. Deze techniek werd met zekerheid toegepast voor een drietal bunkers van het Bruggenhoofd, ondermeer voor de aanleg van de E17 autosnelweg te Nazareth.

Bunkers werden soms ook in brand gestoken. Deze techniek is aan het Bruggenhoofd meerdere malen toegepast. De bunker werd daarbij binnenin volgestouwd met brandbaar materiaal, meestal kolen of cokes. Een bunker brandde dan ettelijke dagen en het gewapend beton sprong stuk door de hitte en het uitzetten van het ijzer. Wat overbleef was een hoop verpulverd betonpuin en een massa betonijzer. Indien de eerste poging niet voldoende effect had werd het branden herhaald. Bunkers die op deze wijze werden aangepast zijn A39, A5 en A6. De twee laatste bunkers bestaan evenwel nog; men had ze niet opgevuld met kolen maar met autobanden, wat voor deze twee bunkers enkele malen herhaald werd tot de muren en wanden voor meer dan de helft verdwenen waren.

Een toekomstperspectief?

Vandaag zijn er nog 184 van de oorspronkelijk 228 bunkers van het Bruggenhoofd Gent bewaard. In Vlaanderen is men op een aantal plaatsen begonnen met oude bunkers te beschermen als monument. Ook voor de KW-linie loopt er een procedure om nog bestaande bunkers te beschermen tegen willekeurige afbraak.

De bunkers van het Bruggenhoofd Gent genieten momenteel geen enkele vorm van bescherming. Een stuk oorlogserfgoed dreigt daardoor op termijn onherroepelijk te verdwijnen. Een bescherming dringt zich dan ook op, nu het nog kan, in een poging om de best bewaarde bunkers van hun ondergang te redden.

*Luc Van De Sijpe is industrieel ingenieur
bouwkunde en oprichter van de website
www.bunkergordel.be (12)*

EINDNOTEN

- (1) Volgende bronnen werden voor het artikel geraadpleegd: DE FABRIBECKERS, *La Campagne de l'armée Belge en 1940*, Lumen, 1966; DE VOS L. en F. DECAT, Mei 1940, *Van Albertkanaal tot Leie, (België in de Tweede Wereldoorlog, 10)*, Kapellen, 1990; DE JONGE G., *Situering en beknopte beschrijving der bunkerlinie*, z.p., 1994; DE VOS J., *Mei 1940 ten zuiden van Gent*, Gavere, 1978; De archieven van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis: de Moskou-archieven.
- (2) Met een *Reduit National* wordt een laatste verdedigingslinie bedoeld die 'kost wat kost' behouden moest blijven om zo het terugtrekkende leger de tijd te geven om zich te reorganiseren en te versterken en om bevriende legers de kans te geven om ter hulp te komen.
- (3) In totaal werd een bedrag van 759 miljoen voorzien voor fortificaties op Belgisch grondgebied.
- (4) De latere gebouwde KW-linie, ook wel Dijlestelling genoemd.
- (5) Deze linie werd de KW-linie genoemd, naar de twee uiterste punten Koningshooikt en Waver.
- (6) Het Cointer-element, ook wel Belgische poorten genoemd was een zwaar stalen hek van circa 3 meter breed en 2 meter hoog, gemonteerd op rollers.
- (7) De afkorting AV komt van het Franse *avance* (voortuitgeschoven).
- (8) Deze bunkers hadden als functie de verdediging van Gent op de 'directe' toegangswegen. Ze werden dan ook als zeer belangrijk beschouwd in de bunkerlinie en waren vaak bijkomend in hoek opgesteld met nog andere bunkers in de directe omgeving. In feite betreft het hier maar 6 bunkers. Te Astene is er een uitzonderlijk duo van bunkers, namelijk As6 en 7, die samen dezelfde functie vervulden als de andere bunkers.
- (9) Met *oreillon* wordt het uitstekende gedeelte bedoeld links of rechts van het schietgat, en steeds gericht op de vijand. De bedoeling van het *oreillon* was om het zicht op het schietgat te verminderen.
- (10) Zie hiervoor www.bunkergordel.be – de website diende ook als bron voor dit artikel.
- (11) Telling van de auteur op basis van beschikbare informatie.
- (12) De auteur is nog steeds op zoek naar bijkomende informatie over de bunkergordel. Beschikt u mogelijk over nuttige informatie dan kan u steeds contact opnemen met de auteur via info@bunkergordel.be